

**РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦТВА ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ ЧИННИК ПІДВИЩЕННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ**

Досліджуються теоретичні аспекти підприємництва як соціально-економічного явища та ринкового інституту. Аналізується вплив підприємництва на реалізацію конкурентних переваг національної економіки в системі світового господарства

Постановка проблеми. Набуття та посилення конкурентних переваг України у глобалізованому просторі світового господарства нерозривно пов'язане із модернізацією її економіки. Багатокітковий міжнародний досвід засвідчує, що саме підприємництво є важливою рушійною силою мобілізації інституційних чинників зміцнення національної конкурентоспроможності.

Фундаментальні зрушення у розвитку продуктивних сил і еволюційного переходу від аграрної до індустріальної цивілізації спирались на підприємницькі ініціативи ремісників, мануфактурників, промисловців, купців тощо. І донині підприємництво залишається "локомотивом" соціально-економічної еволюції цивілізації та розвитку ринкових відносин.

Підприємництво на терені сучасної України існує і розвивається в складних умовах трансформаційних процесів і стикається із безліччю проблем.

У зазначеному контексті набуває актуальності обґрунтування наукових підходів до інституціалізації підприємництва як явища на макrorівні та формування на цій основі національної конкурентоспроможності на світовій арені.

Стан вивчення проблеми. Підприємництво як соціально-економічне явище постійно перебуває у центрі уваги теоретиків і практиків – від класиків економічної думки до дослідників сучасності. Переважно наукові пошуки зосереджуються у площині розвитку підприємництва в окремих сферах (видах) господарської діяльності. Недостатньо глибокими на сучасному етапі залишаються питання теоретичного обґрунтування підприємництва як інституційного фактору забезпечення економічного розвитку країни на національному і міжнародному рівнях.

Мета дослідження. Уточнення сутності підприємництва як ринкового інституту та його впливу на економічний розвиток і підвищення національної конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Погляди на підприємництво вітчизняних науковців переважно спираються на законодавчо закріплене визначення, але спрямовані на дослідження різних його аспектів. Наприклад, М. Малік [1], А. Даниленко [2] у своїх роботах досліджують теоретико-методологічні, організаційні та виробничі проблеми формування підприємництва у аграрному секторі; М. Долішній та ін. [3] обґрунтовують важливу роль держави у формуванні сприятливого середовища для підтримки та розвитку підприємництва; проблема коопераційної взаємодії між великим та малим підприємництвом підіймається у монографії О. Слюсаренка та Є. Журавльова [4]; питання співпраці на основі регіональних кластерів підприємств суміжних видів діяльності досліджуються М. Войнаренком [5] тощо. І це далеко не повний перелік напрямів вітчизняних досліджень у сфері підприємництва.

На нашу думку, відмінності у поглядах науковців на підприємництво є об'єктивним явищем та мотивовані, перш за все, різноманітністю форм та сфер його поширення у господарському житті.

Зазначимо, що на сучасному етапі розвитку вітчизняної теорії і практики першочерговим є не стільки уточнення сутності підприємництва, а, насамперед, дослідження його впливу на формування інституційного середовища національної економіки. Наукове обґрунтування специфіки підприємництва як інституту, що забезпечує розвиток, дозволить сформувати в Україні цілісну конкурентоспроможну на світовому ринку економічну систему.

Викладення основного матеріалу дослідження. Для розуміння сучасних особливостей формування та розвитку підприємництва важливим є історико-логічний огляд його еволюції.

Зародження підприємництва пов'язують із інтенсифікацією діяльності ремісників та купців епохи Середньовіччя, а початки його теоретичного осмислення відносяться до XVII–XVIII ст. Вагомий внесок у дослідження

підприємництва у різні періоди робили такі відомі представники економічної думки, як Адам Сміт, Девід Рікардо, Річард Кантільйон, Жан Батист Сей, Карл Маркс, Йоган фон Тюнен, Альфред Маршалл, Макс Вебер, Йозеф Шумпетер, Френк Найт, Фрідріх фон Хайєк, Пітер Друкер та інші.

Основоположник економічної науки А. Сміт у своїй концепції "економічної людини" (*homo economicus*) виділив такі її риси, які притаманні сучасним підприємцям, а саме: незалежність та здатність приймати самостійні рішення; егоїстичність та прагнення максимізації власної вигоди; раціональність та здатність порівнювати вигоди і витрати та оцінювати наслідки своїх дій; поінформованість про свої потреби та можливості їх задоволення [6, с. 181].

За визначенням А. Маршалла, перші представники класичної школи – А. Сміт та Д. Рікардо – "започаткували теорію функціонування вільного підприємництва (або, за їх термінологією, вільної конкуренції), яка містить багато істин, котрі, вочевидь, будуть зберігатися своє значення, доки існує цей світ" [6, с. 218].

Перші спроби визначення сутності "підприємництва" та "підприємця" базувались на діяльності людини в умовах ризику, що відображено у працях англійського економіста Р. Кантільйона та французького дослідника Ж. Б. Сея. Останній визначав підприємця як особу, що ризикує та комбінуючи класичні фактори виробництва – землю, працю, капітал – виробляє суспільства і себе необхідні продукти, отримуючи у винагороду за це підприємницький дохід, або прибуток [7, с. 20]. Ж. Б. Сей визначав підприємця ключовою фігурою економічного розвитку, яка здатна взяти на себе відповідальність за "всі шанси успіху та невдачі виробництва", але при тому має бути "людиною замомжною, відомою своїм розумом, розсудливістю, любов'ю до порядку, чесністю" [8, с. 56–57].

Карл Маркс у своїх поглядах ототожнював підприємця з капіталістом, для якого важливим елементом максимізації прибутку є не впровадження нововведень (бо це збільшує видатки виробництва), а вміння вдало комбінувати та використовувати наявні ресурси [9, с. 109–110].

Німецький дослідник і практик Й. Тюнен, досліджуючи прибуток як винагороду підприємця, визначає останнього як надзвичайно продуктивну особу, що проводить "безсонні ночі" задля планування та розвитку власного бізнесу [10, с. 36].

Видатний англійський неокласик А. Маршалл рушійною силою розвитку суспільства вважав "економічну свободу", або "свободу виробництва і підприємництва" [11, с. 113]. Підприємницький дохід вчений трактував як винагороду за підприємницьку діяльність, компенсацію негативних емоцій, пов'язаних з ризиком, конкуренцією, невизначеністю, страхом та виробництвом нових товарів. А. Маршалл обґрунтовував, що не всі люди можуть бути підприємцями, адже "риси, які мають бути притаманні ідеальному підприємцю, настільки значні й чисельні, що дуже мало людей можуть повною мірою володіти ними" [12, с. 382].

Безперечно, один з найоригінальніших поглядів на сутність підприємництва належить австрійському економісту Йозефу Шумпетеру. Він дослідив надзвичайно важливу ознаку цього явища – інноваційність. У "Теорії економічного розвитку" (1912 р.) [13] дослідник наголошував на тому, що підприємництво сприяє економічному розвитку на основі таких критеріїв, як: наявність нових товарів або товарів нової якості; впровадження нових технологій виробництва; відкриття нових ринків; розробка нових ресурсів та сировинних матеріалів; створення нової структури та виконання нових функцій. Економічне новаторство, за Й. Шумпетером, – це головна функція підприємців.

Підприємець – не винахідник, а людина, яка економічно реалізує винахід; разом з тим своїм новаторським характером функція підприємця відрізняється від рутинних функцій менеджера.

Підприємницька функція передбачає відхід від традиційного "руху за течією", вимагає творчості, а тому тісно пов'язана з особливостями особистості підприємця. Й. Шумпетер виділив специфічну мотивацію підприємців – активну діяльність заради створення підприємства, перемоги над суперниками, подолання труднощів. Прагнення до нововведень, віра у власні сили, вміння ризикувати, відчуття власної незалежності – особисті якості, що характеризують підприємця і не залежать від класової чи соціальної приналежності. Само ж підприємництво не є професією, не становить стійкий суспільний клас, відповідні якості і навички можуть бути втрачені, перейти до інших людей [14, с. 315–316].

Американський економіст Ф. Найт у праці "Ризик, невизначеність та прибуток" (1921 р.) обґрунтовує, що визначну роль у виникненні феномену підприємництва та підприємницького прибутку відіграє особлива форма ризику – невизначеність, яку не можна застрахувати [10, с. 294]. Основними джерелами такої невизначеності є економічний розвиток ("соціальний прогрес"), непереможні відмінності у ділових якостях людей, а також готовність застосувати підприємницькі здібності на практиці.

Актуальними для формування вільного підприємництва в сучасних українських реаліях є, на нашу думку, постулати Ф. Найта про необхідність інституціонального об'єднання зусиль окремих підприємців, які працюють у спільних або суміжних сферах, для адаптації та ефективного управління в умовах невизначеності [10, с. 236]. В цілому ж, "підприємницька діяльність, підвищуючи ефективність виробництва, дає суспільству колосальну економію" (за рахунок зменшення невизначеності, управління та контролю) [10, с. 266].

Відомий дослідник менеджменту П. Друкер лаконічно характеризує сутність підприємця як людини, яка використовує будь-яку можливість для отримання максимального зиску [15, с. 366].

Таким чином, стислий огляд поглядів деяких видатних вчених-економістів на підприємництво дозволяє розглядати його як об'єктивно існуючий процес з іманентними йому властивостями (самостійність, ризиковість, інноваційність, передбачуваність, керуваність), що здійснюється обмеженим колом людей з певними рисами (підприємцями) з метою отримання винагороди (прибутку).

Що ж стосується сучасного періоду, то проблеми й особливості функціонування підприємництва знаходять своє відображення у дослідженнях багатьох вітчизняних науковців, що пов'язано із становленням та розвитком ринкових відносин.

За ринкових умов провідною формою господарювання стає підприємництво як особливий вид господарської діяльності. Згідно чинного Господарського Кодексу України підприємництво – "це самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність, що здійснюється суб'єктами господарювання (підприємцями) з метою досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку" [16, ст. 42].

Підприємці мають право без обмежень самостійно здійснювати будь-яку підприємницьку діяльність у будь-яких організаційних формах, які не заборонені законом [16, ст. 43].

Основною організаційною одиницею підприємницької діяльності будь-якої країни є підприємство (фірма, компанія) – "самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності" [16, ст. 62]. Підприємства можуть створюватись як для здійснення підприємництва, так і для некомерційної господарської діяльності [16, ст. 63].

Право громадянина на підприємницьку діяльність не слід розуміти лише як здійснення ним тієї чи іншої господарської діяльності. Воно містить систему гарантованих державою конституційних прав і можливостей для досягнення суспільно корисної мети цієї діяльності.

Конституційне право громадян на підприємницьку діяльність реалізується через інституційний механізм, ключове завдання якого полягає у застосуванні системи нормативно-правових засобів, за допомогою яких громадяни можуть реалізовувати права та задовольняти законні інтереси у зв'язку з їх підприємницькою

діяльністю. Цей механізм також передбачає реалізацію належних правил гідної поведінки у взаємовідносинах громадян і держави.

Таким чином, виходячи із теоретичної сутності підприємництва як соціально-економічного явища та виду господарської діяльності, можемо стверджувати, що воно (підприємництво) виступає своєрідним інститутом ринкової економіки – як спосіб поведінки і мислення (неформальна сторона), але який функціонує за певними "правилами гри", законами (формальна сторона).

Правила гри в суспільстві, або придумані людьми обмеження, які спрямовують людську діяльність у певному напрямку, отримали назву інституції [17, с. 11]. Провідна роль інституцій у суспільстві полягає у мінімізації невизначеності шляхом встановлення постійної взаємодії між людьми.

Поняття інституція, за Т. Вебленом, – це спільність свідомості, певний спосіб мислення, притаманний відповідним групам людей, який обумовлений традиціями, звичаями, що формуються у процесі історичного розвитку, – все те, що набуває оформлення в професії людини, морально-правових нормах, державних установах, а також у самому характері держави [18, с. 188].

Розроблені людьми інституції неможливо побачити, сприйняти органами відчуття і навіть виміряти. Д. Норт розрізняє поняття "інституція" ("інститут") і "організація". Інституції можуть бути неформальними (договори, угоди, добровільні взяті на себе норми поведінки, неписані кодекси честі, гідності, професійної самовідданості, традиції, звичаї, різного роду соціальні умовності тощо) і формальними (конституції, закони, норми права, адміністративні акти тощо) [14, с. 557].

Очевидно, що інституції неоднорідні, та можуть: а) формуватись у процесі історичного розвитку (органічні, неформальні); б) бути продуктом людської свідомості (прагматичні, формальні).

Неформальні інституції встановлюються стихійно, як результат взаємодії багатьох людей, що переслідують власні інтереси. Так, підприємництво як спосіб поведінки і мислення, ґрунтується на інтересі прибутку (отримання власної вигоди) від самостійної господарської діяльності. Водночас отримання власної вигоди (прибутку) не повинно порушувати суспільні інтереси та має базуватись на певних етичних нормах (етика бізнесу).

Формальні інституції встановлюються і підтримуються свідомо, переважно державними механізмами у певній ієрархії. Так, підприємництво як вид господарської діяльності, регламентується законодавством держави, встановлюються певні обмеження і вимоги, недотримання яких має передбачати відповідальність.

Інституції людського буття поступово "виростають" із минулого і не можуть бути чужими, сторонніми для суспільства. Якщо закони та інші формальні правові норми можуть у процесі суспільного й економічного розвитку змінюватись відносно швидко, то неформальні інститути зазнають змін поступово, спираючись на історичний досвід і впливаючи на нього. Для трансформаційної економіки (якою є економічна система України) це питання є ключовим. У такій економіці не можна очікувати ефективної роботи ринкових законів, навіть ретельно скопійованих із законодавства розвинених країн, якщо вони не спираються на неформальні "правила гри" цього суспільства [14, с. 559]. Стосовно підприємництва – це означає, що у суспільстві мають еволюційно сформуватись підприємницькі традиції і правила поведінки, які сприймаються всім суспільством.

На жаль, економічні традиції України, укладовані від радянської системи, базувалися на практичній відсутності підприємництва. Тому формальні інститути (закони), що приймаються в сучасній Україні (у т.ч. Податковий кодекс), переважно не враховують особливості підприємництва як інституту, що забезпечує особистий та суспільний розвиток.

Поряд з інституціями Д. Норт розглядає також і організації, які виконують іншу функцію. Вони також структурують взаємовідносини між людьми, але це вже не правила гри, а самі гравці, їх стратегії. В контексті інституту підприємництва такими "гравцями" є власне окремі підприємці.

Пошук ефективних економічних і політичних моделей, за Д. Нортом, має відповідати певному набору формальних і неформальних інституційних обмежень, тобто простору, в якому діють суб'єкти – організації і громадяни.

Організації створюються для досягнення певних цілей, в процесі руху до мети організації виступають головними агентами інституційних змін. Відокремлення правил гри від стратегії гравців є необхідною передумовою для розробки теорії інституцій. [14, с. 561-562].

Конкретні інституційні обмеження утворюють той простір, в межах якого діють організації, і тим самим дають змогу побачити взаємодію між правилами гри і поведінкою її учасників, "акторів".

Таким чином, розвиток підприємництва слід розглядати як простір (інституційне середовище), що забезпечують ефективну взаємодію не тільки окремих гравців (підприємців), але й функціонування національної економічної системи в цілому. У свою чергу, покращення складових підприємницького середовища (формальних і неформальних правил) сприятиме підвищенню конкурентоспроможності національної економіки на міжнародному рівні.

У найбільш широкому розумінні, конкурентоспроможність країни – це сукупність властивостей, притаманних національній економіці, які визначають здатність країни конкурувати з іншими країнами. Концепція здобула популярність в останні десятиліття ХХ ст., проте єдиного загально визнаного визначення конкурентоспроможності країни досі не існує.

Конкурентоспроможність країни базується на основі конкурентоспроможності її фірм ("гравців", "акторів"), тобто їх здатності створювати, виробляти і продавати товари та послуги, цінові й нецінові якості яких привабливіші, ніж у аналогічної продукції конкурентів на внутрішньому і зовнішньому ринках (іншими словами, більш вдало реалізувати свої підприємницькі здібності).

Рівень конкурентоспроможності країни визначається за різними методиками. Провідною міжнародною організацією, яка займається щорічним ранжуванням країн за рівнем конкурентоспроможності є Всесвітній економічний форум (World Economic Forum).

Рейтинг конкурентоспроможності Global Competitiveness Report побудований на основі Індексу глобальної конкурентоспроможності (Global Competitiveness Index – GCI) [19], який був розроблений для Всесвітнього економічного форуму професором К. Сала-і-Мартіном, і вперше представлений на Форумі у січні 2005 р.

Для аналізу використовуються загальнодоступні статистичні дані та результати опитування керівників компаній у країнах, охоплених дослідженням, за

12 групами факторів: державні інститути, інфраструктура, макроекономічні умови, охорона здоров'я та початкова освіта, вища освіта та професійна підготовка, ефективність товарних ринків, ефективність ринку праці, розвиток фінансових ринків, технологічна готовність, обсяг ринку, рівень розвитку бізнесу, інновації.

Конкурентоспроможність країни означає певний рівень її продуктивності, який визначає відповідний рівень добробуту населення, прибутків від інвестицій, характеризує потенціал зростання економіки у довгостроковій перспективі. У свою чергу, конкурентоспроможність формується під впливом низки економічних, політичних і структурних чинників, які визначають умови (тобто, інституційне середовище) ведення бізнесу в країні.

Результати відповідного дослідження Всесвітнього економічного форуму дозволяють виявити перешкоди на шляху підвищення конкурентоспроможності з метою вироблення керівниками бізнесу та політичними лідерами країн ефективних стратегій для їх подолання і забезпечення сталого зростання.

Дослідженням індексу на 2010-2011 роки охоплено 139 країн (попереднього року – 133). Перелік першої десятки країн-лідерів рейтингу глобальної конкурентоспроможності залишився незмінним порівняно з попереднім роком із незначними зрушеннями всередині. Лідером рейтингу, як і минулого року, стала Швейцарія. Децю покращили свої позиції Швеція, Німеччина, Японія, Нідерланди. Незмінним залишається рейтинг Сингапуру. Незначне погіршення рейтингу спостерігається у США (мінус 2 позиції), Канади та Фінляндії (мінус 1 позиція) і суттєвіше – у Данії (мінус 4 позиції).

Отже, незважаючи на помітні втрати від світової фінансово-економічної кризи, перераховані країни залишаються досить стабільними і привабливими для ведення підприємницької діяльності.

Україна у загальному рейтингу конкурентоспроможності 2010-2011 посідає 89 місце (перед Гамбією та Гондурасом) серед 139 країн, знизившись на 7 позицій порівняно з попереднім роком (82 місце серед 133 країн). Такий регрес є наслідком погіршення позицій України за 9 із 12 складових індексу. Найгірші результати Україна демонструє в групі базових показників, особливо по групам – макроекономічні умови (132 позиція) та державні інститути (134 позиція) (табл. 1).

Таблиця 1. Результат України у розрізі складових Індексу глобальної конкурентоспроможності (ІГК)*

Складові ІГК	Рейтинг України у 2010-2011 рр. (з 139 країн світу)	Рейтинг України у 2009-2010 рр. (з 133 країн світу)	Зміна позиції України у порівнянні з минулим роком
Інститути	134	120	- 14
Інфраструктура	68	78	+ 10
Макроекономічна стабільність	132	106	- 26
Охорона здоров'я та початкова освіта	66	68	+ 2
Вища та професійна освіта	46	46	0
Ефективність товарних ринків	129	109	- 20
Ефективність ринку праці	54	49	- 5
Розвиненість фінансового ринку	119	106	- 13
Технологічна готовність	83	80	- 3
Обсяг ринку	38	29	- 9
Конкурентоспроможність бізнесу	100	91	- 9
Інновативність	63	62	- 1

Джерело: розраховано за [19]

Цього року традиційно ситуація з інституційним розвитком України була визнана ключовою проблемою. Так, Україна займає передостаннє місце (138 з 139) по ефективності нормативно-правового регулювання у сфері вирішення спорів, регуляторної діяльності, а також захисту інтересів міноритарних акціонерів. Серед інших показників: рівень довіри до влади – 122 позиція, боротьба з корупцією – 127, незалежність судів – 134, дотримання фірмами етики поведінки – 130. 134 місце займає Україна за темами інфляції та зростання дефіциту державного бюджету.

Неефективними залишаються товарні та фінансові ринки України (відповідно 129 та 119 місця в рейтингу), що значно стримує конкуренцію і перешкоджає розвитку підприємництва в країні. При цьому серед найгірших показників слід зазначити: ефективність системи оподаткування – 136 позиція, тягар митних процедур – 131,

ступінь монополізації товарних ринків – 128, ефективність антимонопольної політики – 126, стійкість банківської системи – 138, легкість доступу до кредитів – 130.

У той же час, сильними сторонами конкурентоспроможності України на даний час залишаються:

- високий загальноосвітній рівень населення (за якістю початкової освіти Україна посідає 49 місце),
- гнучкий та ефективний ринок праці (за співвідношенням зарплата-продуктивність – 26 місце, невисока затратність ринку праці – 21 місце, простота процедур найму та звільнення – 18, участь жінок у трудовій діяльності – 32),
- великий обсяг внутрішнього ринку та зовнішньої торгівлі (37 місце).

Непогані показники демонструє Україна по групі чинників інноваційного розвитку: висока здатність до інновацій (37 місце), якість науково-дослідних установ (68 місце), наявність вчених та інженерів (53 місце).

При подальшому реформуванні економіки України з метою підвищення її конкурентоспроможності слід враховувати, що зазначені чинники мають залишатися основою для майбутнього зростання.

Слід зауважити, що обстеження, які проводилися в рамках дослідження глобальної конкурентоспроможності, виявили такі основні проблеми для ведення бізнесу в Україні (% відповідей респондентів):

- політична нестабільність – 15,6 %;
- корупція – 13,9 %;
- ускладнений доступ до фінансування – 10,8 %;
- податкове регулювання – 9,6 %;
- нестабільність уряду та можливість переворотів – 9,5%;
- неефективність державного управління – 8,8 %;
- інфляція – 8,8 %;
- податкові ставки – 8,4 %;
- законодавчі обмеження ринку праці – 2,8 %;
- валютне регулювання – 2,8 %;
- слабкість охорони здоров'я – 2,8 %;
- злочинність – 2,5 %;
- недоліки інфраструктури – 1,5 %;
- недоліки загальної та професійної освіти – 1,4 %;
- недостатній рівень трудової етики на ринку праці – 0,8 %.

У цілому, проблеми, пов'язані з доступом до фінансування, високим податковим навантаженням, корупцією, неефективністю державного управління та податкового регулювання, відчуває більшість країн світу. При цьому країни Європи у більшій мірі відчули проблеми, пов'язані з доступом до фінансування та жорсткими законодавчими обмеженнями на ринку праці. Недостатність висококваліфікованої робочої сили та трудової етики фіксують такі країни, як Алжир, Бахрейн, Ботсвана, Бруней, Камбоджа, Чилі, Єгипет, Гамбія, Грузія, Гонконг, Ізраїль, Йорданія, Казахстан, а також Люксембург та Естонія. Від злочинності потерпає бізнес в Сальвадорі, Гайані, Гватемалі, Гондурасі, Ямаїці. Політичну нестабільність визначили основним чинником стримування розвитку бізнесу, крім України, такі країни, як Аргентина, Еквадор, Японія, Молдова, Нікарагуа, Тайвань.

Таким чином, наведені вище проблеми становлять найбільші перешкоди для розвитку підприємництва в Україні, мають системний та глибокий характер з тенденцією до подальшого погіршення. Розв'язання існуючих проблем, на нашу думку, можливе шляхом утвердження в економічній системі держави важливості інституту підприємництва для суспільного прогресу, а також формування відповідного сприятливого інституційного середовища для розвитку підприємницьких ініціатив.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Завдяки підприємству в більшості країн світу створюється нові робочі місця та впроваджуються інновації, розвиваються нові ринки та види бізнесу, збільшуються податкові надходження та грошові доходи населення. Воно виступає основою розвитку як окремих секторів економіки, так і держави в цілому.

Підприємство є одним із основних чинників формування і розвитку соціально орієнтованої ринкової економіки. Без створення інституційних, а також економічних, організаційних та соціальних передумов для підприємства економіка України неспроможна функціонувати у конкурентному світі.

У зв'язку з тим, що інституції виступають фундаментальними чинниками розвитку і функціонування економічних систем в довгостроковій перспективі, вирішуючи проблеми взаємодії між людьми, зменшуючи невизначеність шляхом встановлення стійкої, хоча й не обов'язково ефективною структури взаємодії між ними, актуальним завданням для України є утвердження інституту підприємства.

Дослідження виявило слабкість інституційного середовища розвитку підприємства в Україні, що створює значні перешкоди для реалізації конкурентних переваг на світовому ринку. Так, індекс конкурентоспроможності України залишається досить низьким і за 2010 р. знизився порівняно з попереднім роком на 7 позиції (з 82 до 89), що характеризує підприємницький клімат в країні як складний.

Найгірші показники серед інших країн Україна демонструє по групах чинників, пов'язаних з макроекономічними умовами, державними інститутами, ефективністю товарних та фінансових ринків. Це значно стримує конкуренцію і перешкоджає розвитку підприємства в країні.

Найбільшими перешкодами для здійснення підприємницької діяльності в Україні на сьогодні є політична нестабільність, корупція, важкий доступ до фінансування, неефективне податкове регулювання, нестабільність уряду та можливість переворотів, неефективність державного управління, високий рівень інфляції, високі ставки оподаткування.

Конкурентними перевагами України на сьогодні є високий загальноосвітній рівень населення, гнучкий та ефективний ринок праці, великий обсяг внутрішнього та зовнішнього ринку, а також наявність сприятливих передумов для інноваційного розвитку. Ці чинники можуть стати "фундамент" формування підприємницького мислення і поведінки в українському суспільстві, а також підвищення на цій основі національної конкурентоспроможності. У подальших дослідженнях слід зосередити увагу на інституційних змінах середовища підприємництва в нашій державі, що сприятиме її економічному розвитку та реалізації конкурентних переваг на міжнародній арені.

Список використаної літератури:

1. Основи аграрного підприємництва / За ред. М.І. Маліка. – К.: ІАЕ, 2000. – 582 с.
2. Даниленко А.С. Розвиток підприємства в АПК України (теоретико-прикладні аспекти) / А.С. Даниленко. – Львів, 1997. – 224 с.
3. Додатковий М.І. Підприємство в Україні. Проблеми становлення та розвитку / М.І. Додатковий, М.А. Козоріз, В.П. Мікловода, А.С. Даниленко. – Ужгород : Карпати, 1997. – 363 с.
4. Слюсаренко О.О. Крупний і малий бізнес: взаємодія і кооперація / О.О. Слюсаренко, Е.Н. Журавлев. – К.: СОПС України НАН України, 1999. – 76 с.
5. Войнаренко М.П. Концепція кластерів – шлях до відродження виробництва на регіональному рівні / М.П. Войнаренко // Економіст. – 2000. – № 1 – С. 29-33.
6. Історія економічних учень : підручник. – У 2 ч. – Ч. 1 / За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 567 с.
7. Варналій З.С. Основи підприємництва: навч. посіб. / З.С. Варналій. – К.: Знання-Прес, 2002. – 239 с.
8. Сей Ж.-Б. Трактат о политической экономии, 1803 / Ж.-Б. Сей // 25 ключевых книг по экономике. – Екатеринбург : Изд-во "Урал-LTD", 1999. – С. 56 – 57.
9. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс. – Книга III. Процесс капиталистического производства, взятый в целом. – Л. Печатный двор. – Т.3. – 932 с.
10. Найт Ф.Х. Риск, неопределенность и прибыль / Ф. Найт. – Пер. с англ. – М.: Дело, 2003. – 360 с.
11. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – В 3 т. – М.: Прогресс, 1993. – Т.3. – С. 113.
12. Маршалл А. Принципы экономической науки / А. Маршалл. – В 3 т. – М.: Прогресс, 1993. – Т.1. – С. 382.
13. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Й. Шумпетер. – М.: Прогресс, 1982. – 401 с.
14. Історія економічних учень: підручник. – У 2 ч. – Ч. 2 / За ред. В.Д. Базилевича. – 2-ге вид., випр. – К.: Знання, 2005. – 567 с.
15. Друкер Пітер Як забезпечити успіх у бізнесі: новаторство і підприємство / Пітер Ф. Друкер / Пер. з англ. В.С. Гуля. – К.: Україна, 1994. – 319 с.
16. Господарський Кодекс України: від 16.01.2003 № 436-IV // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2003. – № 18, 19-20, 21-22. – Ст. 144.
17. Норт Д. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Д. Норт. – Пер. з англ. – К.: Основи, 2000. – 198 с.
18. Веблен Т. Теория праздного класса / Пер. с англ. – М., 1984. – 368 с.
19. The Global Competitiveness Report 2010–2011. World Economic Forum within the framework of the Centre for Global Competitiveness and Performance, January 2011 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.weforum.org/issues/global-competitiveness>.

КОСТРИЦЯ Микола Миколайович – кандидат економічних наук, доцент кафедри економічної теорії Житомирський державний технологічний університет

Наукові інтереси:

- міжнародні економічні відносини,
- геоелектронічні та інтеграційні процеси,
- інституційні проблеми економіки